

Otpor i načini otpora protiv represivnih sustava u romanu Na rubu pameti Miroslava Krleže

Balunović, Andrija

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:010574>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Andrija Balunović

Otpor i načini otpora protiv represivnih sustava u romanu *Na rubu pameti*
Miroslava Krleže
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Andrija Balunović
Matični broj: 0009063747

**Otpor i načini otpora protiv represivnih sustava u romanu *Na rubu pameti*
Miroslava Krleže**
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Aleksandar Mijatović

Rijeka, 16. rujna 2015.

SADRŽAJ.

1. UVOD.....	4
2. O AUTORU I DJELU.....	5
2.1. Kompozicija djela.....	7
3. DOMAĆINSKI I DOKTOR – ODNOS MEĐU LIKOVIMA.....	8
3.1. Domaćinski.....	8
3.2. Doktor.....	8
4. SUDNICA, TAMNICA, LUDNICA.....	12
5. IRONIJA KAO SREDSTVO OTPORA.....	17
6. IZVANKNJIŽEVNE POTICAJI I KRITIKE.....	19
7. ZAKLJUČAK.....	20

Sažetak, ključne riječi

Izvori, literatura

1. UVOD

Odnos pojedinca i društva, čini se, uvijek je aktualna tema. Roman *Na rubu pameti* Miroslava Krleže, kao i brojni romani prije njega i poslije njega, romani i u hrvatskoj i svjetskoj književnosti, bave se upravo problematičnim odnosom pojedinca, pobunjene individue u borbi s pokvarenim malograđanskim normama i dvostrukim mjerilima, lažima, korupcijom i ljudskom glupošću koja prati čovjeka od njegova nastanka. Takav se pojedinac, protiv kojeg su poduzete sve mjere da ga se izbací iz javnog života jedne male sredine, bori s jedinim sredstvima koje mu nisu uzeli ili oteli – ironijom i zdravim razumom. Tako glavni protagonist djela, Doktor, skinuvši sa sebe sve slojeve malograđanštine i licemjerne građanske "kulture" jednom primjedbom, započinje svoju borbu protiv svih pokvarenih pojedinaca, ali i ljudske gluposti uopće.

Cilj ovoga rada jest prikazati na koji način glavni protagonist djela pruža otpor represivnoj cjelini i koliko je takav otpor doista efektivan, zatim prikazati razvoj lika i njegova otpora, prikazati likove u djelu i njihovu funkciju i poziciju u pružanju samog otpora, ukazati na ironiju u djelu i opisati na koji je način korištena te ukratko dati prikaz izvanknjiževnih čimbenika koji su na neki način utjecali na idejno-filozofski aspekt Krležina romana. Uz to je svakako nužno dati sažetak romana koji će, uz navedenu literaturu, biti temelj ovoga rada.

2. O AUTORU I DJELU

Miroslav Krleža je svakako jedan od najcjenjenijih i najsvestranijih hrvatskih autora. Pjesnik, pripovjedač, romanopisac, dramski stvaratelj, esejist, polemičar, leksikograf, svojim jer književnim djelom u punom smislu riječi obilježio cijelo književno razdoblje u kojem je djelovao: od 1914. kada u *Književnim novostima* Milana Marjanovića objavljuje prvu dramu *Legenda*, pa sve do sedamdesetih godina izlazeći iz okvira uobičajene književno-povijesne periodizacije.¹ Središnji predmet ovoga rada svakako je njegov roman *Na rubu pameti* objavljen 1938. godine.

U centru zbivanja je Doktor, lik koji je *do svoje pedeset i druge godine živio najdosadnijim i najjednoličnijim životom prosječnog fijakerskog i cilindraškog građanina*, te se sam sebe smatra da je bio *uredna ništica među masom urednih sivih ništica*.² Živio je dakle sasvim prosječnim malograđanskim životom, oženjen ženom Agnezom s kojom ima troje djece, zaposlen kao pravni referent u jednoj industrijskoj organizaciji sa sasvim prihvatljivim prihodom. Ipak, tijekom jedne večere u vinogradu generalnog direktora Domaćinskog, nakon što se potonji pohvalio ubojstvom četvorice seljaka koji su ga namjeravali opljačkati, Doktor izriče kobnu rečenicu koja će postati uzrokom svih daljnjih događaja: *Sve je to kriminalno, krvavo, moralno bolesno*.³ Nakon navedenog događaja slijedi velika hajka protiv Doktora. Ispostavlja se da ga je njegova žena dugi niz godina varala, pronio se glas da njegova djeca nisu njegova, da je na večeri kod Domaćinskog poludio i da je izvukao revolver te prijetio ostalim uzvanicima i slično. Tijekom romana susreće se s brojnim "uglednim" građanima s kojima se počesto i fizički sukobljuje, prvenstveno zbog neistina i

¹ Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*; Školska knjiga, Zagreb, 1997.; str. 166.

² Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 21.

³ Ibid.; str. 35.

izmišljotina koje šire po svakom kutku grada. Upoznaje zatim Jadvigu Jesensku u hotelu *Europa*, ženskog lika koji je poput njega bačen na marginu društva te u njoj nalazi svojevrsnog saveznika sve do njihova rastanka. Tu možemo spomenuti i suđenje koje je obilježeno pretjeranim uzvišavanjem ličnosti Domaćinskog od strane njegova advokata Hugoa-Hugoa, gotovo do visine kakvog božanstva. Na temelju dokaza koje je skupio, Doktor uspijeva izbjeći kaznu, odnosno ročište je odgođeno, no svojevrсна "repriza" suđenja ipak je imala za ishod Doktorovo zatočenje. U zatvoru pak susreće Sineka s kojim polemizira o "pogledima na svijet" i apsurdnu istog, polemizira o prijetvornosti takvih pogleda i njihovoj nesustavnosti i bespotrebnosti. Nakon ratnih reminiscencija, u koje su spretno prepletene idejne niti romana, upoznajemo i Doktorovu davnu ljubav, Vandu, koja je napustila vlastitog muža i dijete kako bi bila s njim, da bi nakon smrti djeteta i samog Doktora ostavila. Na razmatranja o ratu se nadovezuje i sljedeće poglavlje gdje upoznajemo Valenta Žganeca zvanog Vudriga, siromašnog Stubičaneca s kojim je dijelio ćeliju i kojem se divi i kojega cijeni kako zbog ingenioznog dara za rješavanje praktičkih problema, tako i zbog činjenice da je u takvom priprostom narodu primjećivao *izvanredno istančan i profinjen nagon za procjenu unutrašnje, moralne, ljudske vrijednosti pretpostavljenog oficira*. U kontrastu s ratnim zbivanjem iz perspektive oficira, odnosno iz Doktorove perspektive, sada nam se daje perspektiva običnog vojnika, pješaka na prvoj liniji. Osim toga, Valent Žganec, pučanin, iznosi i događaje iz svakodnevnog života, pri čemu je cijela njegova "lamentacija" pisana kajkavskim idiomom. Nakon Doktorova izlaska iz zatvora, glasine su se proširile na sve strane te ponovno dolazi do fizičkih obračuna zbog različitih glasina i pretpostavki. Presudan je pak susret s Karlom Golombekom, kojeg susreće u Rimu, u Sikstinskoj kapeli i koji ga optužuje da je krivotvoritelj banknota, nakon čega ponovno dolazi do fizičkog obračuna zbog kojeg je poslan na sud, koji ga je poslao pak na motrenje u umobolnicu. Saznajemo da je Matko, prijatelj kojeg je upoznao u zatvoru, u Doktorovu stanu ostavio paketić za koji

se ispostavilo da su krivotvorene banknote, pa su na temelju njegova paketa Doktora optužili za krivotvorenje. U umobolnici pak upoznaje doktora Katančića, koji u jednu ruku dijeli doktorovu sudbinu; on je još jedna osoba koju je društvo bacilo na marginu, koja se odlučila na neki način suprotstaviti ljudskoj gluposti.

Kraj romana je ipak otvoren; sve što je započeto, ostaje nedovršeno. Tako saznajemo da su se procesi i optužbe nagomilale, ali Doktor, čini se, rezignira i uključuje radio želeći se opustiti i konačno nestati: *Spavati nam je. Zaspati. Mirno i konačno. Nestati.*⁴

2.1. Kompozicija djela

Temeljna tema romana je svakako ljudska glupost, koju možemo smatrati svojevrsnim uzrokom, ali i posljedicom svih događaja koji se odvijaju u romanu. Osim toga, u roman je obilježen nekom vrstom simetrije. Sadržava 12 poglavlja od kojih šesto poglavlje (*Zločin i kazna*) predstavlja težište strukture, dok prethodna poglavlja označuju »doktorov« provokativni iskorak (*Večera u vinogradu generalnog direktora Domaćinskog*) s reakcijama sugrađana (*Vjetar nad malim gradom* i *Zbogom*), a s tim su poglavljima povezana poglavlja *Same nepritike na sve strane* i *Intermezzo u Sikstini*; u drugom dijelu romana sedmo, osmo i deveto poglavlje povezuje tema zatvora s autorefleksijama i dijalozima, pri čemu ih možemo promatrati kao svojevrsnu posljedicu njegova provokativna iskoraka, a zaključno poglavlje (*Među brodolomcima*) vraća pripovjedača u prostor represije, ali završava izlaskom na slobodu, pri čemu ono uspostavlja simetriju s prvim poglavljem jer se odlikuje općenitom refleksijom, sada o proteklom zbivanju, i spaja sve optužbe na račun društva u cjelinu.⁵

⁴ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 238.

⁵ <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636>; 15. 9. 2015.

3. DOMAĆINSKI I DOKTOR – ODNOSI MEĐU LIKOVIMA

Roman retrospektivno, u formi ispovjednog monologa glavnog lika, prati posljedice gotovo slučajnog ekscesa.⁶ Kako bi ispravno protumačili taj eksces, potrebno je protumačiti figuru Domaćinskog, koji je glavi pokretač hajke protiv Doktora, o kojemu će također biti riječi.

3.1. Domaćinski

Gospodin generalni direktor Domaćinski je u djelu gotovo opisan poput božanske figure. To se najbolje može vidjeti u šestom poglavlju nazvanom *Zločin i kazna*, gdje odvjetnik Hugo-Hugo iznosi svojevrsan portret Domaćinskog:

*(...) Jer, gledajte, Slavni Sude, bacite, molim vas, jedan, ma i najpovršniji pogled na pilane, na te električne centrale, na te turbine, na te vlakove, krcate kožom, pragovima, daskama, što dnevno prelaze naše granice i tako nam dižu vrijednost našeg vlastitog novca (dakle, logično, našeg vlastitog životnog standarda, gledajte, molim vas, te ugljenokope, te lađe, te izloge pune raznovrsne robe i zapitajte se – čije je to zapravo djelo i kome imamo zahvaliti da sve to postoji tu, kod nas, gdje takoreći još prije decenij-dva nije bilo zapravo ničega!*⁷

Opis je svakako pretjeran u kontekstu samog romana, no čini se da velika većina likova koji stvaraju i šire hajku, ili uistinu vjeruju da je Domaćinski pravednik zaslužan za razvoj privrede i industrije, dobrotvor, mecena i sl., ili pak, što je veća vjerojatnost, imaju iznimne koristi od njegove privrede i industrije. Takav je moćnik, zahvaljujući svojem bogatstvu, oslobođen svake moralne i društvene

⁶ Nemeć, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 118

⁷ Krlježa, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 97-98.

norme, što potvrđuje činjenica da je ubio četvoricu seljaka (koja su bježala) te se uz to hvali da ih je nastrijelio, iznoseći brojne detalje u vezi samih ubojstava. Labavost i relativnost takvih društvenih normi svakako potvrđuje i činjenica da je Domaćinski prijetio revolverom Doktoru nakon što ga je ovaj nazvao kriminalcem i banditom, a svi prisutni su na neki način negirali da se išta od toga dogodilo. O statusu Domaćinskog potvrđuje i brzina kojom su se glasine počele širiti pa i utjecaj na Doktora koji je, naprimjer, svojim ekscesom izgubio ženu Agnezu i troje djece (odnosno nakon ekscesa su se širile glasine da je nesretna u braku i da ga vara).

Samim tim rečeno, Doktorov eksces, koji svjesno prelazi u otvorenu pobunu poprima znatnu težinu i veći značaj, jer iz svega navedenog možemo zaključiti da Domaćinski na neki način predstavlja represivni sustav, što možemo potvrditi činjenicom da se pojavljuje tek u jednom poglavlju, i to u događaju koji se odigrao u vinogradu, sudbonosnom događaju za glavnog protagonista romana, Doktora. U ostatku romana Domaćinski se javlja samo kao ime, gotovo kao sjena, koja preko brojnih likova s kojima se Doktor sukobljava, neprestano prati protagonista. Represivni sustav, odnosno Domaćinski, postoji upravo zbog ljudi, odnosno likova koji takav sustav podržavaju, a Doktor smatra da je razlog podržavanja glupost. Glupost je upravo u tome što podržavaju lika (ili sustav) koji je zapravo ubojica, ali da stvar bude gora, on je ubojica koji se hvali svojim ubojstvima, dakle, u njima ne vidi ništa loše:

Tko bi mogao tom primitivnom ćoravcu objasniti, da je ordinaran zločinac i ubojica, ne zato, što je ubio, što je zaklao, što je raskrvario ta četiri – kako on kaže – „bijesna psa“, nego zato, što to večeras priča kao svoju hvalevrijednu pustolovinu iz godine osamnaeste...⁸

⁸ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 119.

Domaćinski, koji poput lutkara drži sve konce u gotovo svim porama društva, postaje nedodirljiv, pošto svaki aspekt društva služi samo u njegovu korist, odbacujući pritom gotovo sve moralne postulate:

U sređenim i organiziranim prilikama za Domaćinskog kolju za to stručno izobražena i kvalificirana lica, a da bi klanje donekle ipak imalo kakvo-takvo moralno-intelektualno obrazloženje, zato učenjaci i stručnjaci (Mayländeri) imaju da se snabdiju dokazima, kako Domaćinski i Kárdossy (kada ubijaju) vrše samo jednu vrstu kirurške operacije, koja ugroženi organizam "mlade privrede" spasava od sigurne smrti...⁹

3.2. Doktor

Doktorov revolt ne moramo nužno smatrati ekscesom, već se cijela situacija, taj svojevrsan krik po svoj prilici pripremao dugo i pomno.¹⁰ Takvo shvaćanje možemo potvrditi i citatom:

„Ljudi su takvi“, tako sam govorio pomirujući se u sebi sa svojom osnovnom druželjubivom idejom da ljude treba voljeti, jer su više glupi nego zli, vjerujući negdje duboko intimno u sebi, da još nitko, kroz duge i duge vjekove ljudskog iskustva, nije otkrio ljudskoj gluposti lijeka i da će tako kako je danas, to jest poluljudski a poluglupavo, potrajati još prilično dugo u zbrkama oko nas i u nama.¹¹

Doktor također nije slučajno lišen imena, pri čemu se nude nekoliko objašnjenja. Prije pobune bio je, prema njegovim riječima, još jedna *siva uređena ništica* pa u takvoj masi, među sivim ništicama, ime nije ni bilo potrebno jer je bio tek neznatni dio bezimene mase, a poslije pobune, kada je lišen svakog digniteta,

⁹ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 209.

¹⁰ Bačić-Karković, Danijela: *Drugo čitanje*; Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2005.; str. 196.

¹¹ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 209.; str. 24.

logično je da ga je autor lišio i imena, jer se kao svjesni individualac u masi ljudske gluposti jednostavno gubi i biva gažen od strane mnogobrojnije malograđanštine (pri čemu ga ista malograđanština lišava i titule doktora jer ju prema njihovim normama ne zaslužuje) , ili drugim riječima, Doktor postaje samo jedan od mnogih ili čak tipičnih primjera pojedinačnog revolta, fingirani slučaj stanovitog intelektualnog i moralnog eksperimenta.¹²

Svjesno izrekavši Domaćinskom optužbu da je kriminalac i bandit, Doktor započinje svoju pobunu ne samo s Domaćinskim, nego i s cjelokupnim društvom, sa svim licemjerjem, nazdravičarstvom, nemoralom, predrasudama, drugim riječima, Doktor započinje svoju pobunu protiv ljudske gluposti. Takva pak pobuna ga dovodi do same margine društva, koja mu pak omogućuje jedno specifično stajalište da društvo sagleda u njegovoj cjelovitosti, u cijelom njegovom licemjerju i obmani za koju se predstavlja.

Uz to možemo napomenuti i prisutnost toposa *theatrum mundi*, odnosno protagonist djela, Doktor, svijet poima kao pozornicu, a sve likove koji ga kritiziraju poima kao glumce, marionete čije konce drži Domaćinski:

*Prisustvujući začaranoj predstavi, glumeći glumce i gledaoce u jednom licu, ne razabirući tko je glumac, a tko publika, mi ne razaznajemo tko koga promatra, da li glumci gledaoce, ili obratno?*¹³

¹² Nemeč, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 125-126.

¹³ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 207

4. SUDNICA, TAMNICA, LUDNICA

Miroslav Krleža trodijelno gradira Doktorovu sudbinu: nakon spomenutog sukoba slijede izolacija, poraz i rezignacija, odnosno sudnica, tamnica i ludnica, koje možemo promatrati kao simboličke postaje na junakovu katarzičnu putu potrage za istinom i pravdom.¹⁴

Prva postaja, izolacija, slijedi neposredno nakon opisanih događaja u vinogradu, Doktorovim susretom s doktorom Markom Javoršekom (kojeg pak Doktor kritizira zbog neodlučnosti i promjenjivosti svojih političkih uvjerenja) i razilaženjem s Agnezom, koja želi rastavu braka. Njoj Doktor također zamjera svijesno širenje laži i obmana:

*... to se ti slažeš s Domaćinskim, s njegovom buljookom kravom, s njegovim nitkovom advokatom, sa svim tim kretenima oko nas, sa svim tim majmunima i apotekarima, da me treba strpati u luđačku košulju samo zato, što sam se usudio jedamput izgovoriti ono što mislim!*¹⁵

Suđenje pak započinje već spomenutim prikazom Domaćinskog od strane Hugoa-Hugoa. Njegovo odulje izlaganje prepuno je svojevrsne patetike i predstavlja očiti kontrast stvarnosti i stvarno odigranim događajima. Sudac, Atila pl. Rugvay nipošto nije nepristran, a to zapravo niti ne prikriva. Čitavo suđenje nalikuje tako na farsu ili komediju, a tvrdnji doprinosi i publika koja prisustvuje suđenju, koja gotovo otvoreno navija za svog "dobrotvora". Vrhunac svega jest svakako činjenica da advokat Hugo-Hugo pokušava dokazati kako Domaćinski nije izvukao revolver već tabakeru. Simbolički, Krleža opisuje i sadreni odljev Pravde, kojoj nedostaje desna ruka, u kojoj drži vagu:

¹⁴ Bačić-Karković, Danijela: *Drugo čitanje*; Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2005.; str. 196.

¹⁵ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 67-68.

*...a ta Pravda na ormaru nema desne ruke, pak ne može prema tome ni odvući što je zapravo uvreda, a što retorzija, što revolver a što tabakera...*¹⁶

Prilikom Doktorove obrane javlja se jedan glas, jedini, čini se, koji je na Doktorovoj strani, glas Pere Krnete, običnog pučanina. Njega pak izbacuju, no Pero je ipak uspio unijeti malo nesigurnosti u dotada sigurnu parnicu:

*Došlo je do guranja oko izbacivanja Petra Krnete, i ovi neobično pomno odabrani praline-bomboni naše kreme iza mojih leđa, uznemireni na glas surovog, divljeg i neobrazovanog puka, ustapkali su se u svome toru i uzmeketali kao da je vjetar donio vučji miris u ovu smrdljivu, toplu sobu.*¹⁷

Na drugoj postaji, Doktor susreće nekoliko likova koji su ključni u analizi njegove borbe protiv ljudske gluposti. Prvi lik je inženjer Sinek, s kojim Doktor polemizira o "pogledima na svijet". Pod takvim "pogledom" smatra se određeni svjetonazor, bilo politički, kulturni, društveni ili religijski svjetonazor. Polemika je pri tome bitna i zbog toga što Sinek na neki način predstavlja svojevrsni komunistički, ili bolje rečeno, staljinistički "pogled na svijet", pri čemu se dakle Krleža udaljuje, odnosno, ograđuje od staljinizma, što nam zapravo govori da se Doktorova borba ne razvija samo na otporu protiv jednog represivnog sustava, naprimjer kapitalizma, koga predstavlja industrijalist Domaćinski, već se razvija na svim smjerovima, protiv svakog totalitarizma i svakog totalitarnog sustava. Osim toga, sam Doktor nema "pogled na svijet", što mu omogućuje da uvidi kako je svaki "pogled na svijet" poguban, jer svaki "pogled na svijet" pretpostavlja činjenicu da onaj tko uopće posjeduje "pogled na svijet" mora nužno vjerovati da je njegov "pogled na svijet" ispravan, pa time zapravo dolazi do uzaludnog prolijevanja krvi i *ljudožderskog, diluvijalnog, prahistorijskog, uzajamnog životinjskog upravo proždiranja tih "pogleda na svijet"*

¹⁶ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 121.

¹⁷ Ibid.; str. 124.

Sinek pak Doktora drži za zbunjenog malograđanina upravo zbog njegova nedostatka "pogleda na svijet", zbunjena malograđanina koji ne zna što točno želi te je sam čin pobune zapravo jalov:

To je više-manje neuspjela demonstracija pojedinog, osamljenog građanskog lica, senzacija, koja je u našem žabnjaku izazvala malu uzbunu, ali da vi ovakvim bizarnim načinom mišljenja ne ćete postići savršeno ništa, to je izvan sumnje.¹⁸

Mnogo važniji lik je svakako Valent Žganec zvan Vudriga, priprosti pučanin, tipični krležijanski lik čovjeka iz naroda koji svojom vitalnošću, lucidnošću i spontanošću kontrastira dekadentnom i pasivnom intelektualcu, pri čemu imamo slično koncipiranog lika i u Krležinu romanu *Povratak Filipa Latinovicza*, Jože Podravec.¹⁹ Doktor je pak fasciniran Valentovim priprostim pristupom životu i životnim pojavama oko njega. Valent je gotovo krajnja suprotnost Doktora: Valent je neobrazovani seljak, vedar i veseo, na neki način pomiren sa životom, snalažljiv i praktičan, a Doktor je intelektualac turobna raspoloženja, pobunjen protiv svakog aspekta društvene zbilje te zapravo ni jedan sukob ne uspijeva riješiti, a pri kraju romana postaje svojevrsni fatalist. Da bi se kontrast pojačao, Valentova je "lamentacija" pisana kajkavskim idiomom, kako bi se još više produbila razlika između njih dvojice.

Ipak, Doktor svakako cijeni Valenta, i na neki način se divi njegovoj jednostavnosti i prizemljenosti te ga dovodi u vezu s četiri seljaka koje je Domaćinski ubio, ojačavajući na neki način svoj stav kako je zlodjelo koje je Domaćinski počinio uistinu zločin najgore vrste:

Ovakva četiri Valenta ustrijelio je Domaćinski kao "četiri rebelske, zelenokaderaške svinje", "kao četiri bijesna psa", a ja, koji mislim, da to

¹⁸ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 145

¹⁹ Nemeč, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 120-121.

*njegovo djelo ne može biti bogu ugodno, i da nije ukusno, kad se neko hvali četverostrukim umorstvom svojih bližnjih kao što je Valent, ja sam paranoidan klevetnik...*²⁰

Uza svu individualizaciju lika s naglašeno militantnim nadimkom i pozivom na tradiciju seljačkih buna (Stubičanec), ali i na »pokojnog Stipu« (Stjepana Radića), taj je lik ujedno predstavnik "svih Valenta svih vjekova", uzdignut nad totalitet ne samo hrvatskoga već i europskog društva, pri čemu je "europska" generalizacija očita iz činjenice što se hrvatstvo u satiričkoj karakterizaciji "cilindraša" rijetko naglašava, pa ni Zagreb, u kojemu je zbivanje locirano a prostori prepoznatljivi, nije imenovan drukčije nego "naš grad".²¹

U posljednjoj postaji, rezignaciji, malograđansko licemjerje je dovedeno do krajnjih konzekvencija. Tako se naprimjer Doktor susreće u kavani s gospođom, koja ga uvjerava da nijedno od njegove djece zapravo nije njegovo, pošto ga žena vara već godinama, iako je Doktor tu ženu nekoliko godina unatrag branio na jednoj parnici te je, stjecajem okolnosti, upoznao *neobično čudno zakulisno stanje njenih raznovrsnih odnosa, o kojima je bolje da se ne kaže ni riječ*.²²

Važno je spomenuti susret Doktora i Karla Golombeka u Sikstinskoj kapeli koji je rezultirao fizičkim obračunom nakon kojeg je Doktor odveden na promatranje u umobolnicu. Tamo susreće doktora Katančića, "brodolomca" koji se poput Doktora ogriješio o izvrnute društvene norme.

Uz to, bitan nam je lik Matka, svojevrsnog kriminalca iz nužnosti kako bi pokazali moguću autorovu intenciju. Čini se da autor suprotstavlja dva društvena pola: s jedne strane imamo pripadnike društvene elite ili takozvane *homo cylindriacus* (Domaćinski, Hugo-Hugo, Atila pl. Rugvay, i brojni drugi),

²⁰ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 187.

²¹ <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636>; 15.9. 2015.

²² Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 198.

dok s druge strane imamo pripadnike priprostog puka, kao što su to Pero Krneta, Valent Žganec, Matko), a uz njih imamo i tzv. "brodolomce", odnosno pojedince koji su bačeni na marginu društva (Jadviga Jesenska, doktor Katančić), pa iz takve svojevrsne polarizacije likova možemo zaključiti da autor preko lika Doktora ne vodi samo borbu protiv kakvog totalitarnog sustava, nego i borbu za apsolutnu jednakost među ljudima, pri čemu je njegova borba svakako višeslojna i višeznačna.

Roman tako završava svojevrsnom rezignacijom. Doktor sjeda te uključuje radio. Iz aparata tako dopire kakofonija različitih zvukova, a takav akustički simultanizam, koji svojim emocionalnim registrima savršeno korespondira s Doktorovim stanjima, signira kaotična zbivanja u svijetu, ali i proturječnu prirodu čovjeka koji istovremeno stvara i razara, pleše i oplakuje.²³

²³ Nemeč, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 122.

5. IRONIJA KAO SREDSTVO REVOLTA

Doktorov pogled na događaje – u kojima nastupa istodobno u trostrukoj ulozi: kao akter, svjedok i tumač – karakterizira iskošena ironijska perspektiva; ironija je još jedno oružje koje je preostalo revoltiranom i diskriminiranom pojedincu.

24

U romanu *Na rubu pameti* ironija postaje makrostrukturnim elementom, što znači da se radi o komunikacijskoj razini na kojoj jezik ne smatramo prenosiocem značenja, već njegovim proizvođačem.²⁵

Pozicija s margine, osim što omogućuje cjelokupnu sliku pokvarenog društva, intelektualno i moralno zatvorenu zajednicu, omogućuje i izrazito ironijski pristup stvarnosti. Na isti način, njegov "nedostatak" pogleda na svijet omogućuje ironijsku primjedbu, koja gotovo prelazi u sarkazam:

... kad bi izvanrednu zapletenost svojih pojmova čovjek mogao pročititi nekakvim ideološkim ricinusom, kad bi negdje radio nekakav dućan, nekakva trgovina "pogleda na svijet", nekakva optička radnja ili trafika sa zakonski propisanim cimerom: "Kraljevska mala prodaja pogleda na svijet", čovjek bi ušao u takvu radnju i kupio nekoliko kutija najpotrebnijih, najudobnijih, najsuvremenijih "pogleda na svijet".²⁶

Ironijske opaske nalazimo i u Doktorovim razmatranjima o vođenim dijalozima s likovima, pa u svoja razmišljanja uvodi riječi koje likovi često ponavljaju i tim ponavljanjem ukazuju na svoje licemjerje, neznanje i ljudsku glupost uopće (naprimjer, *ti boga* kod Franje Ljubičića ili *da, svakako, ali i tako dalje* kod doktora Wenera). Likovi koji vode hajku ili su dio hajke usmjerene na Doktora

²⁴ Nemeć, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 123

²⁵ Škvorć, Boris: *Ironija i roman: u Krležinim labirintima*; Naklada MD, Zagreb, 2005.; str. 34-41.

²⁶ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 134.

opisani su ponekad groteskno ili tako da izazivaju odbojnost, pa naprimjer Doktor svoje kćeri naziva *trima glupim guskama*, a uz to možemo spomenuti i Doktorov ironični natpis na inkriminiranoj prijavnici, koju možemo smatrati i svojevrsnom sintezom svih kleveta i laži koje su izmišljene kako bi se uklonila svaka trunka kredibiliteta s njegova imena:

*Na inkriminiranoj prijavnici napisao sam za sebe da mi je zanimanje doktor prava bez zanimanja, bludnik, klevetnik, priležnik, razveden vlastitom krivnjom, po svjedocima utvrđeni preljubnik, zasad neporočan, a pod opaskom: problematična ličnost, moralnobolesna pojava.*²⁷

Vrhunac ironije je svakako u poglavlju *Intermezzo u Sikstini*, dok Doktor promatra komercijalizaciju Vatikana i svojevrsan sudar smeća i ljepote te uviđa da je čovječanstvo tek obični zvjerinjak koji se stoljećima nije promijenio, a turiste pak promatra kao novovjekovne barbare.²⁸

²⁷ Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str. 91.

²⁸ Nemeć, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000. str. 124.

6. IZVANKNJIŽEVNI POTICAJI I KRITIKE

Pojava romana *Na rubu pameti* poljuljala je, naime, 1938. prethodni kompromis između krležijanskog i socijalističko-realističkog centra na hrvatskoj književnoj ljevici, što je u slijedu Krležine publicističke djelatnosti (Pečat) dovelo do posvemašnje osude romana u kojemu, prema njezinim nositeljima, nije bilo istinskog pogleda na svijet.²⁹

Uz to, možemo navesti i tri duhovna procesa ili stanja koja se isprepleću u romanu. Prvi bismo mogli nazvati sve dubljom i svestranijom kritikom Sovjetskog Saveza; drugi se tiče književnosti i ide u pravcu obrane vrijednosti i samostalnosti književnog mišljenja kao punovrijedne i nezamjenjive avanture; treći je pak uzaludnost svakog ljudskog napora – glupost je vječna, sve je besmisleno.³⁰ Prvi proces se očituje u razgovoru s inženjerom Sinekom i polemike oko "pogleda na svijet", drugi proces obuhvaća cijeli roman, koji je, kao što smo zaključili, pobuna protiv totalitarizma i društvene nejednakosti, isto tako i pobuna protiv utilitarne književnosti, odnosno književnosti podređene kakvom političkom cilju ili ideologiji, a sve se to propituje kroz prizmu ljudske gluposti, odnosno trećeg procesa.

Osim toga, romanu su zamjerali relativizam, skepticizam, solipsizam, negiranje društvenog napretka i nedostatak socijalnog osjećaja, zbog čega je roman postao jedan od onih Krležinih tekstova koji će poslužiti kao povod ideološkim obračunima komunističkih intelektualaca krajem tridesetih godina prošloga stoljeća (tzv. sukob na ljevici).³¹

²⁹ <http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636>; 15. 9. 2015.

³⁰ Lasić, Stanko: *Krleža: kronologija života i rada*; Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1982.; str. 271.

³¹ Nemeč, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.; str. 128.

7. ZAKLJUČAK

Ovaj je Krležin roman, iako izdan 1938. godine, i danas aktualan upravo svoje teme: pobune protiv korumpiranog sustava, pokvarenosti i upravo ljudske gluposti za koja se *zaogrнула dostojanstvom i pozivima, zvanjima i činovima*.³² Doktorova pobuna protiv sustava prerasta u borbu za društvenu jednakost i slobodu u književnom oblikovanju, drugim riječima, u svestranu borbu za slobodu pojedinca, bilo to u sferama društvenog, kulturnog ili političkog života. Iako roman završava svojevrsnom Doktorovom rezignacijom, ona ne znači predaju u bilo kakvom smislu, jer roman ipak ima otvoreni završetak, a takav završetak možemo shvatiti kao svojevrsnu sugestiju za nastavak borbe putem čitatelja, borbe protiv svakog oblika ljudske gluposti, odnosno borbe za "pametniju" budućnost.

³² Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.; str.16

Sažetak

Tema rada je pruženi otpor represivnom sustavu, pri čemu se analiziraju razlozi zbog kojih protagonist pruža otpor, navodi se izgradnja lika i učvršćivanje moralne osnovice junaka tokom romana te se naposljetku nude sama sredstva otpora i izvanknjiževne prilike i kritike koje su utjecale na roman i recepciju romana.

Ključne riječi

Otpor, revolt, Doktor, Domaćinski, Ironija

IZVORI

Krleža, Miroslav: *Na rubu pameti*; Novi Liber, Zagreb, 2013.

LITERATURA

Bačić-Karković, Danijela: *Drugo čitanje*; Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2005.

Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*; Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Škvorc, Boris: *Ironija i roman: u Krležinim labirintima*; Naklada MD, Zagreb, 2005.

Lasić, Stanko: *Krleža: kronologija života i rada*; Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1982.

Nemec, Krešimir: *Mogućnosti tumačenja*; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.

INTERNETSKI IZVORI

<http://krlezijana.lzmk.hr/clanak.aspx?id=636>